Krigssjukhuset i Röbäck
1808–1809

Röbäcks Hembygdsförening 2009
Lennart Forsberg

Krigssjukhuset i Röbäck 1808–1809

Krigaren ryste icke för fiendens kula men för den hjälp och omvårdnad han hade att räkna med på slagfältet eller på sjukbädden.

Det militära läget

De historiska händelserna i början av 1800-talet handlar mycket om kampen mellan Frankrike och England. Napoleons försök att underkuva England gick trögt och han sökte bundsförvanter för att söka avstänga England från all handel med omvärlden, det så kallade kontinentalsystemet.
Sverige under Gustav IV Adolf, som genom Pommerska kriget 1805–1807 med Frankrike, visat, att man inte var någon större beundrare av Napoleon, var ju svårt att få med i kampen mot England, allra helst som Sverige hade livsviktiga affärsförbindelser med detta land.
Napoleon fick däremot över Ryssland på sin sida. Han intalade ryske tsaren Alexander att börja krig med Sverige, som han ska ha sagt, ”är den geografiska fienden. Sankt Petersburg ligger alldeles för nära den finska gränsen. De vackra damerna i Sankt Petersburg böra icke mera höra de svenska kanonerna från sina palats.” Som ersättning för kriget skulle han ta Finland.
Tsaren tvekade till en början av rädsla för ett anfall från England, men efter ytterligare påtryckningar från Frankrike, skickade han ett ultimatum med uppfordran, att Sverige skulle gå med Ryssland och Danmark mot England. Samma dag detta ultimatum överlämnades till svenske ministern i Sankt Petersburg, gick ryska trupper över gränsen till Finland. Det var i slutet av februari 1808.

Det ryska anfallet kom överraskande, men var inte helt oväntat. De illa utrustade svensk-finska trupperna kunde dock inte erbjuda något längre motstånd utan måste dra sig tillbaka mot norr under vintern och våren i förlitande på att Sveaborgs fästning skulle kunna hålla motstånd tills vidare.
Planen var att dra sig tillbaka till Österbotten, dit förstärkningar förväntades komma från Sverige så fort isen brutit i Bottenviken. Hoppet var att då kunna återerövra det av ryssarna besatta södra Finland. Under månaderna april till augusti 1808 trängde de svensk-finska trupperna tillbaka ryssarna till trakten av Kristinestad. Där blev det emellertid stopp och nytt återtåg mot norr påbörjades.

Sverige var nu i ett brydsamt läge. Danskarna anföll i Skåne och vid norska gränsen och via Danmark hotade den franske marskalken Bernadotte, som senare blev vår kung Karl XIV Johan, att anfalla Sverige. Stora svenska trupper bands därmed i söder och inga förstärkningar kunde skickas norrut.

Ryssarna kunde därför tränga vidare mot norr.
Efter nederlaget i Oravais den 14 september tvingades Sverige utrymma Finland upp till Kemi älv för att få ett stillestånd den 20 november.

De svensk-finska trupperna förlades sedan i trakten av Torneå, där de gick en fruktansvärd vinter till mötes. Man räknar med att trupperna vid det laget bestod av 5 000 stridsdugliga och 8 000 sjuka

Nederlagssjukhuset i Umeå

Samtidigt med reträtten mot norr i slutet av augusti 1808, gavs order om att ett så kallat ”nederlagssjukhus” skulle upprättas i Umeå, för att kunna transportera sjuka sjövägen dit. Det svåra uppdraget att organisera detta anförtroddes åt Johan Fåhrée, som utnämndes till överläkare för sjukhuset.
Denne var född 1763 på Gotland, blev medicine doktor i Uppsala 1788 och hade varit fältläkare under det Pommerska kriget 1805–1807. Han blev sjuk och fördes med regementet nedpackad i en släde till Uleåborg, blev överläkare i Gamla Karleby och kom till Umeå efter utnämningen tillsammans med 320 sängliggande svårt sjuka soldater. Några dagar tidigare hade det kommit till staden en båt med 136 sjuka och sårade ryska fångar och två ryska läkare.
456 patienter fanns alltså på plats, när Fåhrée skulle börja sitt arbete. En svår uppgift. Hade det varit i dagens Umeå med sitt Universitetssjukhus, hade problemet varit lösligt, men 1808 års Umeå lasarett hade bara 8 sängar plus två för ”de ursinnige”, det vill säga de psykiskt sjuka.

Tillsammans med tullförvaltaren Th Rothman, en duktig karl, som gjordes till sjukhusdirektör, började de jakten på lediga lokaler att förlägga folk i.
I Umeås offentliga lokaler, som inte var många, och i andra lokaler, som kunde frigöras, förlades officerare. Några läkare kunde inkvarteras hos ståndspersoner i staden.
I tingshuset på Backen och närliggande gårdar fick man tag på 28 rum, som vardera rymde 16 sängliggande. Nedanför kyrkan, där färjan förr gick över till Röbäckssidan, låg Hamnen. Där fanns böndernas kyrkstugor till ett antal av 253 stycken. De beräknades var och en kunna härbärgera 6-10 sängliggande. Stugorna var mycket enkla. Trots att de hade spisar, var de svåra att hålla varma. Brandfaran var stor. Sjuka, som låg på Backen, sas tillhöra Kyrkhamns sjukhus

Tillströmningen över Kvarken av sjuka blev så stor, att man rätt snabbt insåg, att ytterligare platser för sjuka behövdes.
Man beslöt då inrätta ett sjukhus ”ehuru i mindre skala” i Röbäck. Så litet blev detta sjukhus dock inte. Från 28 september 1808 till 3 mars 1809 inskrevs här 1239 sjuka. En uppgift från 1 januari 1809 säger, att då fanns 410 sjuka soldater i byn. Det betyder, att varje ledigt utrymme togs i anspråk. I ett dokument talas

om 41 bondstugor. I ett annat nämns sommarhusen i Röbäck. Det ger oss en uppfattning om vilka hus som användes.
Soldaterna var långt fler än byns egen befolkning och spridda över hela byn. Det senare innebar, att det var svårt att hålla ordning bland de inneliggande och svårarbetat för personalen.

Ett sjukhus inrättades också i Klabböle. En rapport från 1 september 1809 säger, att då fanns 280 sjuka där. Månaden därefter hade den siffran sjunkit till 199. I november drogs sjukhuset in och kvarvarande sjuka överfördes till Kyrkhamns sjukhus. Något sjukhus fanns då inte i Röbäck.
Utöver sjukhusen i Kyrkhamn, Röbäck och Klabböle nämns också sjukhus i Rydins gård i Grisbacka och i gästgiveriet i Djäkneboda**.**

Proveldning

En intressant sak man gjorde, innan kyrkstugorna togs i bruk, var att provelda dem, för att få reda på hur mycket ved det behövdes. Kronofogden, två nämndemän, en byggmästare och sjukhusdirektören skulle verkställa detta. De fann att det rörde sig om 751 famnar ved per månad. En sådan mängd ved visade det sig svårt att skaffa fram, vilket hade till följd att sjuka, som frisknat till, gav sig ut på byn för att skaffa ved och förstörde därmed gärdesgårdar, uthustak och annat till förtret för bönderna. Ändå frös man.
Längre fram fick Fåhrée kritik för att det gick så mycket ved, men försvarade sig med att det inte var hans problem utan intendenturens. Han sade sig dock förstå, att det gick åt mycket ved till ”dessa kojor utan golv och tak”.

Fåhrée fick också kritik för att ljusåtgången var alltför stor. Men han förklarade att läkarna behövde ljus för de blesserade och vid sängarna uti ”mörkrets lands mörka boningsrum”. Vaktmästarna måste få 4 ljus på 4 dagar för 2 stugor vid läkarnas besök. Och ljusen fick inte vara för tjocka, för då rinner de i sängarna. Men han hade förhoppningen, att det framdeles skulle bli bättre, då dagarna blir längre och sjukrummen färre.

De sjuka

Transporterna av sjuka över Kvarken kulminerade i november 1808, då 522 sjuka anlände. Därefter satte isen stopp för båttrafiken, men tillströmningen av sjuka fortsatte nu landvägen norrifrån. De tillhörde både svenska och finska regementen. Tack var de bevarade journalerna från Röbäcks sjukhus vet vi, att soldaterna som låg där, kom från dessa 27 olika svenska och finska regementen och kårer:

Intagna i Röbäck från 27 regementen och kårer

	Intagna	Döda
Svea Artilleri	17	6
Finska Artilleriet	18	3
Savolax Brig. Artilleri	2	-
Nylands Dragoner	5	1
Åbo läns Regimente	61	33
Åbo läns Rusthålls Bat	22	11
Björneborgs Reg ” ”	96	58
Björneborgs Reg	57	35
Tavastehus Reg Jäg Bat	57	22
Savolax Infanteri o Jäg	36	11
Nylands Infanteri	38	21
Nylands Jägare	16	6
Österbottens Reg	43	28
Östgöta Lifgrenadierer	5	

	Intagna	Döda
Armens Flotta	4	1
Västerbottens Reg	119	55
Helsinge Reg	167	72
” Vargering	49	31
Upplands Reg	105	45
” Vargering	7	4
Vestmanlands Reg	210	80
” Vargering	57	33
Finska Lantvärnet	22	10
Karelska Jägare	1	-
Sthlm stads Lantv	13	6
Kapt Gyllenbögels Corp	9	6
Kungens Lifgarde till Häst	3	-
Summa	1239	578

Totala antalet sjuka, som fördes till Umeåtraktens sjukhus från slutet av september till 1808 års slut, var 3806 stycken.
I Röbäcksjournalen för november 1808 upptas 14 ryska fångar. Av dem var 13 blesserade och 1 sjuk. Dessa finns inte med i decemberjournalen, vilket tyder på att de överförts till de ryssar som fanns i Kyrkhamn.

Sjukvårdspersonalen

Om nu anskaffandet av lokaler för sjukhusen i Umeå var en viktig uppgift för Fåhrée, så var anställningen av sjukvårdspersonal minst lika viktig. Han möttes av stora svårigheter, eftersom det var ont om läkare. Sjuka och okunniga läkare, dåliga läkarbiträden och försumliga sjukvaktare var, vad som stod till buds.
Till tjänstgöring i Umeå beordrades nedanstående 9 sjukhusläkare, varav 5 var oexaminerade, 6 underläkare och 5 lärlingar:

läkare	Berzelius, regementsläkare vid Västerbottens regemente
	S P Berg, sjukhus- och fältläkare i Öster- och Västerbotten
	A F Laurell, regementsläkare vid Savolax regemente
	J E Wegelius, läkare och präst vid armens sjukhus
oex läkare	K O Lindström, chirurgie studerande
	C F Mangelström, med tiden bruksläkare vid Hargs bruk

G W Grundel, med tiden slottsläkare på Karlstens fästning
J P Nordberg
G N Schreck, f d bataljonsfältskär vid Tavastehus regemente

underläkare Schagerström
Sylvan. kantor
Herpman.
Bergbom, salpetersjudare
Wachlin. vice fältapotekare
Dahlgren, klockare

De 5 st. lärlingar som senare utökades till 8 st. var vanliga skolpojkar.
Utöver dessa fick Fåhrée hjälp av provinsialläkaren i Umeå D A Naesén och dennes medhjälpare J A Ortman. Båda smittades emellertid av sina patienter och dog i fältsjuka, Naesén i december 1808 och Ortman i februari 1809. Deras medverkan blev alltså kortvarig.
Slutligen fick Fåhrée också hjälp av 4 ryska läkare, som följt med transporterna över Kvarken.

För att klara den mindre avancerade vården anställdes 20 friska och starka karlar, som blev sjukvaktare/sjukvårdare och vaktmästare. De skulle ta hjälp av ”mindre sjuka och matta” soldater. Även kokerskor och tvätterskor anställdes. I Röbäck fanns det 4 sjukvaktare, 5 vaktmästare, 6 kokerskor och 3 tvätterskor. De togs ur den lokala befolkningen och kom därigenom att sprida soldaternas smitta ut över bygden. Mera därom längre fram.

Av denna personal är J E Wegelius särskilt intressant. Han var född i Wörå utanför Vasa år 1779, utbildade sig till präst och blev senare medicine licentiat. Wegelius tjänstgjorde i Röbäck både som präst och läkare. Fåhrée tycks ha haft ett särskilt gott öga till honom. Kanske var det därför att han var en kvalificerad läkare, som följde sjukreglementet och skötte sin journalskrivning väl.
Wegelius blev smittad av sina patienter och var sjuk i februari 1809. Någon annan tycks ha skött journalerna under hans sjukfrånvaro av handstilen att döma. När han tillfrisknat, tyckte han sig ha fått nog av besvärligheterna på sjukhuset, och då han ej heller fått ut någon lön, begärde han avsked i mars 1809. Detta beviljades honom av överbefälhavaren af Klercker, och i april återvände han till fots över isen till Wörå. Med sig hade han sjukhusjournalerna från Röbäck, vilka därmed räddades åt eftervärlden. De är de enda journaler som finns bevarade efter nederlagssjukhuset i Umeå. Utan dem hade denna redogörelse ej kunnat skrivas.
Wegelius efterträddes i tjänsten av A J Carlstén, tidigare bl.a. provinsialläkare i Karelen.

Om sin läkarpersonal har Fåhrée lämnat efter sig några anteckningar, som belyser hans arbetssituation som chef:

Berzelius	nyss hemkommen med en sjuktransport (han bodde sedan tidigare i Umeå).
Berg	tjänstgjort under hela kriget
Laurell	tjänstgjort endast en tid
Wegelius	en hederlig karl, tjänar med flit, haft nervfeber, nu frisk
Mangelström	en verkligt god människa
Grundel	inbunden och okunnig, for på bondbröllop lämnande 314 sjuka i ett dygn i händerna på två okunniga lärlingar
Schreck	duglig till allt utom skriva
Nordberg	sjuklig, en äkta trappsopare (spelare)
Schagerström	sjuk men nu frisk, tjänstgjort i Röbäck
Sylvan	kantor, en flitig gosse, döv
Herpman	en skicklig gosse
Bergbom	salpetersjudare, varit jämt sjuk
Dahlgren	ännu aldrig värd sin lön

Blessyrer

Av de i Röbäcksjournalerna upptagna sjuka var en överraskande liten del skadade i strid. Endast 136 soldater, motsvarande 10,9 procent, var blesserade, till övervägande del med skjutvapen. 38,2 procent av de blesserade dog av sina skador. Det förmodas att den höga dödssiffran berodde på följderna av komplicerade benbrott.

Sjukdomar

De allra flesta, som intogs på sjukhuset, bar på invärtes eller utvärtes sjukdomar. Hälften av alla sjuka kom från regementen, som hösten 1807 kommit hem från Pommerska kriget och varit infekterade av sjukdomar, som spred sig inom regementena under våren och sommaren 1808 under benämningen frossa och febrar.

Under hösten och vintern ökade dessa sjukdomar i omfattning och dödlighet. Man kan säga, att den så kallade ”fältsjukan” brutit ut på allvar. Den var ett gemensamt namn för en mängd olika sjukdomstillstånd.
I Röbäcksjournalerna nämner Wegelius sjukdomar som nervfeber, (61,5 procents dödlighet), malign feber (90 procent döda inom en månad), remittent feber (36,8 % dödlighet), rödsot (84,8 procents dödlighet) och rötfeber.
Lindén räknar till fältsjukan fläckfeber **(**typhus exanthematicus), tyfoidfeber (typhus abdominalis) och återfallsfeber (typhus recurrens), även om den senare ibland kallats febris remittens eller febris interremittens (47,3 % dödlighet).

Enligt honom bör frossa, som ju växlar mellan feberperioder och feberfria intervall, föras till återfallsfeber.
Lindén menar också, att malign feber torde huvudsakligen ha varit fläckfeber och att rötfeber borde höra dit.
Nervfeber kan ha varit tyfoidfeber men också fall av fläckfeber. Diarréfallen och fallen av rödsot, kan ha diagnostiserats som tyfoidfeber eller dysenteri.
Bröstfeber (44,4 % dödlighet) torde ha varit lung- och lungsäcksinflammation.
Skyttegravsfeber (febrius quintana) förekommer också som namn bland detta krigs sjukdomar. Man tror, att soldaterna infekterats av denna sjukdom under Pommerska kriget, eftersom sjukdomen lär ha förekommit i Napoleons arméer.

Gemensamt för de flesta av ovan nämnda sjukdomar var, att de spreds med lössen, som var en plåga under kriget 1808–1809. Karaktäristiskt för av löss spridda sjukdomar är, att de sprids särskilt vintertid.

Andra invärtes sjukdomar, som förekom i mindre utsträckning, var huvudvärk, vattusot**,** gikt**,** andtäppa, hosta och skörbjugg (scorbut).

Av utvärtes sjukdomar kan nämnas bölder, bulnader, bråck, testikelsvullnad, styvhet i ledgångar och rötsår.

Sjukvården

Fåhrée och hans kollegor hade givetvis inte de kunskaper som dagens läkare har, men en hel del kunde de nog. De var fullt medvetna om att en viktig förutsättning för en bra sjukvård var tillgång på goda, rymliga och fuktfria lokaler, som var lätta att hålla rena, renlighet i fråga om kroppen och kläderna samt god tillgång på föda, helst kokt sådan.
Läkarna var på det klara med, att smittan spreds genom luften, som transporterade den till vitt skilda lokaler. Risken att bli smittad var störst i den sjukes närhet. Därför borde sjuka hållas skilda från friska, och inga obehöriga tillåtas komma in i de sjukas rum. Ingen skulle få utskrivas utan först att ha badats.
Om sjukas och dödas kläder skulle återanvändas, skulle dessa först tvättas och rökas, eller upphettas i bakugn.
Lokalerna skulle hållas rena från smitta genom att rökas med vitriololja, vatten, salt och pulvriserad brunsten. Detta skulle helst göras dagligen. Det skulle vara friskt granris på golven, och halmen i madrasserna skulle bytas ofta, exkrementerna genast utbäras och nedgrävas en bit från förläggningarna.
De sjuka skulle så ofta som möjligt få rent linne, och lakanen vädras dagligen.
Så var det tänkt, att det skulle fungera, men.

I de trånga, dragiga, mörka, ibland våta och kalla lokaler, som Umeåsjukhusen inrymdes i, var det ej lätt för läkarna att ge en god behandling. Deras strävan

efter rymliga och fuktfria förläggningar med möjlighet att hålla rent omkring sig, var ouppnåelig. Ordern om att halmen under soldaterna, vare sig de låg i sängar eller direkt på golven, skulle bytas ofta, åtlöds ej. Samma var det med granriset på golven.
Vaktmästarna skulle hålla lokalerna varma, en hart när omöjlig uppgift. Fåhrée klagade över den svenske och finske soldaten, ”som aldrig får varmt nog”.
På ett annat ställe säger han, att ”finska nationen önskar ovanlig eldning och heta badstugor”. Det rök ur alla skorstenar. Vintern 1808–1809 var mycket kall.
Tvätterskorna hade fullt upp att göra dagen lång.

Medicinerna

Vilka läkemedel stod då till läkarnas förfogande och mot vilka sjukdomar användes de? Här följer några exempel:
Man hade den uppfattningen att brännvin var bra som förebyggande medel mot smitta. Således tillråddes läkare att inför ett sjukbesök göra kroppen mindre mottaglig för smitta genom att äta och dessutom förtära vin, brännvin eller andra starka drycker (rom, konjak), ”måttligt njutna”. Man skulle undvika att insupa den sjukes andedräkt eller ställa sig i luftdrag från honom och ständigt tugga tobak eller andra aromatiska och beska droger för att få spotten att rinna, utan att svälja spotten. Efteråt skulle man skölja munnen med ättika och vatten, tvätta händer och ansikte med ättika samt byta linne och kläder.
Önskvärt var det, att läkaren hade med sig en flaska med brunsten, salpetersyra och saltsyra, som avgav klorgas vid dess öppnande. Klorgasen ansågs smittrenande av rummet.
Sjukvårdarna ville ha brännvin ”för att bevara hälsan”. Även dödgrävarna sällade sig till dem som önskade brännvin till maten inför dagens arbete som skydd för ”stank och kadaver”.

Sprit ansågs ha en hälsobringande effekt. Brännvin ingick därför som en del i den dagliga matransonen i fält. Även om det ofta var ont om mat, tycks det alltid varit god tillgång på brännvin. Det ansågs helt i sin ordning om soldaterna blandade brännvin och kryddpeppar i köttsoppan.
Brännvinet intogs dels rent och dels tillsammans med olika tillsatser. Sprit med eter och kamfer blev nervdroppar mot svaghetstillstånd. Malörtsbrännvin med pepparmynta och vanligt sädesbrännvin förekom. ”Beskar”, tillreddes av bitterämnen från växtriket och sprit eller öl och gavs i stor mängd bl.a. under transporterna över från Finland.

Det fanns dock läkare som menade, att ”bäst befunnos de som varken begagnade konjak eller brännvin”.

Opium gavs i droppar som lugnande och smärtstillande medel. Tillsammans med något ”involverande (täckande) ämne” gavs det mot magplågor vid svåra

diarréer och kräkningar. Det användes i bröstmediciner och tillsammans med kamfer mot ”pleurisier” (lungåkommor). Opium var verksamt mot feber och hade hostlindrande effekt. Det blandades i lavemanger.

Vin ansågs liksom sprit ha en allmänt hälsobringande effekt. Vin var bra för pulsens höjande och krafternas underhåll. Det kombinerades gärna med kina, opium, valeriana och aether spirituosus.

Ättika hade smittrenande verkan. Användes till ljumma tvättningar och värmande omslag för att framkalla svettningar, till att surgöra drycker och lavemanger. Ättika var febernedsättande och mildrade den hetta som gallan gör i kroppen. Syror ansågs ha en särskild förmåga att ”förminska reaktion i blodomloppet och emotstå röta utan att försvaga den sjuke”.

Skörbjugg (scorbut) behandlades med ättika och pepparrot. Man visste att citroner och saft var bra liksom färsk animalisk föda och vegetabilier. Redan på 1500–1600-talet visste man om hjortronens antiscorbutiska effekt. Linné nämner avkok på tallstrunt som botemedel, ”turiones pini curant scorbuticos”.

En betydande del av dåtidens läkemedel bestod av evakuerande ämnen. Det ansågs viktigt, att så fort som möjligt få ut ur kroppen allt orent. Därvid tog man till ämnen som hade kräkningsframkallande och laxerande verkan. Ett sådant ämne var salpeter, som dessutom användes mot reumatism, astma och som hjärtstimulans. Rödsot, särskilt vid äckel, skulle behandlas med kräkrot, ofta tillsammans med antimonpreparat. Tarmkanalen skulle ”renas” genom laxeringar med hjälp av rabarberrot, vinsten (cremor tartari) eller kalomel (kvicksilverklorid). Diarréer skulle ej hindras med stoppande medel. Lavemanger på vatten, havresoppa eller andra slem samt oljor användes flitigt.

Man tillråddes tugga tobak och bittra medel för att öka salivproduktionen och sedan spotta ut. Upphostningarna gynnades av kermes (antimonpreparat) och oxymel sqilliticum (ättikshonung med scilla/sjölök).

Åderlåtningar och iglar användes som evakuerande medel.
För att bölder skulle mogna lade man varma omslag eller grötar på dem.

Kirurgin

I Röbäcksjournalerna nämner Wegelius inget om kirurgiska ingrepp. Flera skottskador i armar och ben nämns dock, så det är väl möjligt att amputationer genomförts i Röbäck. Både amputationer och trepaneringar/skalloperationer förekom under kriget. Fåhrée säger, ”att skott i huvudet ej voro ovanliga men till synes ej så farliga som böcker och läkare beskriva, eller ock hava svenska och finska soldater svaga skallar men starkare hjärnor än andra”. Det grymma med

så svåra operationer var, att de genomfördes utan annat bedövningsmedel än brännvin. De måste ha varit oerhört smärtsamma.

Trots detta berättas, att von Döbeln under hela sin skalloperation tittade på den i en fickspegel. Längre fram skriver han i ett friarbrev, att bland hans egendom finns ”13 benskärvor ur ett såradt huvud”. Som en följd av skadan bar han sedan sitt svarta pannband.

Brist på förnödenheter

Fåhrée hade stora problem med att få leveranser av förnödenheter. Han säger, ”att gryner inte har på flera veckor varit att tillgå, mjölet av svagt och illa torkat korn var otillräckligt, vårdslöst och illa förmalet, färskt kött och smör så lite att det inte kan beräknas”. Det var intendenturens uppgift att anskaffa och leverera mat till sjukhusen. Intendenturen i sin tur vände sig till landshövding Stromberg med begäran att denne skulle beordra bönderna skaffa fram livsmedel och andra förnödenheter, som de omöjligen kunde leverera i sitt utblottade tillstånd.
Enda chansen var att få leveranser från Stockholm. Då dessa uteblev förstår man att läget blev kritiskt.
Den mat som ändå levererades, försnillades ibland av intendenturpersonalen och matutdelarna. Kokerskorna misstänktes för att ta med sig mat hem. De sjuka bytte mat mot brännvin.

Det var sjukvaktarnas sak att utdela maten och se till att detta gjordes efter läkarnas ordination. Bristen på mat medförde, att man fick dela ut det som för tillfället fanns att få tag på, vilket i sin tur gjorde det omöjligt för läkarna att föreskriva dieter av olika slag. Med tanke på att många soldater led av magsjukdomar och skulle ha behövt dietmat, var detta för dem en katastrof.
En läkare skriver, ”att otjänlig föda verkat mer på mortaliteten än brist på medikamenter”.

Sjukhuspersedlar (sängkläder) saknades tidvis. En sändning på 800 kapotter (grova kappor) fick användas som täcken. Kläder efter döda soldater fick återanvändas, sedan de tvättats och rökts. Bristen på kläder märktes mest på sjuka soldater, som kom från de finska regementena. Friskskrivna soldater hade knappt kläder, så de kunde skyla sig, när de skulle återgå till sina regementen. Att de skulle vara i stridbart skick var inte att tänka på.
Instrument och förbandsartiklar var det ont om. Befolkningen gömde sina linnehanddukar och linnelakan av rädsla för att tvingas lämna dem ifrån sig.

Bristen på pengar gjorde, att avlöningarna till vårdpersonalen uteblev. Läkarnas dåliga bostäder gjorde dem sjuka, och de fick leva på kredit, klagade Fåhrée.

Oreda

Någon har skrivit, att Fåhrée ”inte hade den imperatoriska läggning som fordrades för att styra underlydande av det skrot och kort som fanns vid sjukhusen i Umeå”.
Säkert hade han en svår uppgift, på gränsen till det omöjliga. Personalen var i många fall okunnig, opålitlig och vårdslös. Vissa av läkarna var okvalificerade och utan pliktkänsla. Två av dem tvingades Fåhrée anmäla för bestraffning. Underläkarna hade sådan brister, att Fåhrée inte ville rekommendera dem för tjänstgöring vid något lasarett. Lärlingarna var skolgossar. General Cronstedts order om hur ordningen och rapporteringen på sjukhusen skulle vara åtlyddes ej.

Ett problem var, att Fåhrée och hans läkare inte hade officersgrad, vilket gjorde att deras åsikter och önskningar inte alltid togs på allvar. Detta märktes även på soldaterna, sjukvårdarna och vaktmästarna, som inte åtlydde läkarnas tillsägelser och var försumliga och tog sig rättigheter.
Kontrollen över de inskrivna var dålig, man kom och gick hur som helst. En del gick hem till sina torp. Föräldrar kom och hämtade hem sina söner. Vid ett tillfälle hade nr 39 Trast vid Västerbottens regemente Överstelöjtnantens Kompani boende 1/8 mil från staden fått tillåtelse att gå hem, eftersom han skulle få god skötsel av sin rotebonde och sin hustru, mot villkor att rapportera var fjärde dag, om han levde eller hade dött. Då Fåhrée efter 2½ månad ingenting hört från honom, ilsknade han till och skrev till Wegelius:

”Anordna en häst, låt den kosta vad den vill för min räkning, välj en pålitlig underläkare och sänd honom till den fördömde västerbottningen, som jag på tro och ära lät gå till sin käring under löfte att rapportera, men som aldrig låtit höra av sig. Låt nu hämta den 1000 dj…n och rapportera dess återkomst”.

Vid en kontroll i Umeå landsförsamlings kyrkböcker visade det sig, att nr 39 Trast hette Olof Olofsson och hade sitt torp på Teg eller Ön. Han dog i fältsjuka den 14 november 1808, begravdes den 16 och efterlämnade hustru och 2 omyndiga barn.

Inför all denna oreda kände sig Fåhrée maktlös. Han klagade över ”villervallor och elände på denna usla strand”.
I januari 1809 sände han ett brev till general Cronstedt, vari han redogjorde för läget och beskrev sin nöd. Generalen ställde helt upp på Fåhrées sida.
I sitt svar betonade han bland annat, att inga förflyttningar av sjuka får ske utan fältläkarens medgivande.
Att vaktmästarna skall ta hand om döda och lägga dem i kista och efter läkares

förordnande föranstalta om begravning.
Att sjukhusvaktare och vaktmästare, som inte håller lokalerna snygga eller försummar de sjukas vård eller fördriver tiden med spel skall arresteras.
Att sjukhusvaktarna skall tillse att provianten blir tillredd och utdelad och inte försvinner hos någon kokerska.

Om så sker skall kokerskan avskedas att ingen får lämna sjukhuset utan permission att sjukhusreglementet ofta skall uppläsas för underordnade

Med generalens svar i handen gick Fåhrée ut till sina läkare med anvisningar för att få ordning till stånd. Inte allt åtlyddes. Sjukhusjournaler fördes inte av alla. En del läkare visste inte hur de skulle skrivas, andra ville inte med motiveringen, att skrivandet gjorde dem ”mer till kolumn- och linjalskarlar än läkare”. Klart är att läkarnas arbetsbörda var så stor, att de flesta helt enkelt inte orkade. Till sist orkade inte heller Fåhrée mer utan begärde avsked. Detta förvägrades honom, och han tvingades arbeta vidare.

Dödligheten

Trots sjukvårdspersonalens ansträngningar att med vård och mediciner bota de sjuka var dödligheten ofantligt stor. Bristerna i lokalerna, på utrustning och på förnödenheter såsom mat, var alltför stora för att kunna övervinnas. Flera av fältsjukans sjukdomstillstånd ledde till en snabb död, ibland efter endast tre veckor till en månad efter insjuknandet.
En rapport säger, att under oktober, november och december 1808 dog på sjukhusen i Umeå 1115 av intagna 3800 sjuka d.v.s. nära 30 procent. Av Röbäcksjournalerna framgår, att under tiden 29 september 1808 till 3 mars 1809 fanns 1239 inskrivna varav 578 dog, vilket motsvarar 46,5 procent. Av de döda var 340 svenskar och 238 finnar.

Omhändertagandet av de döda

Det fanns föreskrifter om hur man skulle begrava de döda. De ansågs smittofarliga och skulle jordas på 3 alnars djup. Liken skulle läggas i kistor och täckas till en tvärhands höjd med kalk, aska eller sönderstötta kol. Locket på kistan skulle tillspikas väl, och kistans fogar bestrykas med beck, tjära eller talg. Kistan skulle slutligen täckas med kalk, aska och jord.

Med den stora mängden döda var det omöjligt att uppfylla dessa krav. Man var också tvungna att hitta begravningsplatser i närheten av sjukhusen. De kunde ju inte rymmas på kyrkogården invid kyrkan på Backen. Kyrkhamns sjukhus begravde sina döda på Västerhiskeheden, Röbäcks sjukhus på heden 200 meter väster om byn mellan nuvarande Skravelsjövägen och Krigsvägen. Klabböle sjukhus tros ha begravt sina döda vid Storsjömorsjön och nere vid älven i den s.k. Rysshögen, som kallats så, trots att det troligen ej ligger några ryssar i den.

Krigsgravarna i Röbäck

Krigsgravarna i Röbäck undersöktes 1951 av museets personal under ledning av amanuensen Cajmatz. Då bekräftades mycket av det som gått som muntlig tradition inom byn. Ett sammandrag av landsantikvariens rapport må här anföras:

”Traditionerna om krigsgravarna i Röbäck har då och då vunnit bekräftelse, när man vid grävningar på byallmänningen i nedersta delen av Röbäcksheden nära Skravelsjövägen träffat på både kistrester och skelettdelar. Det kunde konstateras att dessa fynd gjorts inom ett område som begränsas av Strandbergs, Brodins och Boströms gårdar. Man ansåg sig kunna utpeka en långgrav som börjar vid Strandbergs uthus ca 50 m NNO landsvägen och sträcker sig 60 á 70 m i samma riktning. Vid en provgrävning ca 100 m från landsvägen inom den föregivna gravens område anträffades kistrester och ett skelett liggande 55 cm under markytan. Grävningarna fortsatte vinkelrätt mot detta skelett, så att två kistor iakttogs V och en Ö om den först påträffade. Om markytan är densamma som vid gravläggningen är svårt att säga, då platsen länge använts som militärt ridfält och då saknade all vegetation.”

En planritning som gjordes, visar en långgrav, som omöjligt kan rymma de minst 578 soldater som dog i Röbäck. Förnyade grävningar måste påträffa fler långgravar vid sidan om den man hittade 1951. Som en följd av utgrävningen och under medverkan av Umeå rotaryklubb, Föreningen Norden m fl invigdes en minnessten på platsen vid firandet av Nordens dag den 30 oktober 1956. Platsen skötes på ett fint sätt av Kyrkan.

Under den mycket kalla vintern 1808–1809 var det oerhört svårt att hinna gräva gravar. Med de bristfälliga redskap man hade, kunde man inte gräva så djupt som föreskrevs. Från Kyrkhamns sjukhus berättas, att man där hade 12 man, som enbart hade till uppgift att gräva gravar. Motsvarande antal torde ha funnits i Röbäck. Liken placerades ibland i en uthusbod i väntan på gravsättning. I en av Lars Widdings böcker berättar han, att man i en bod i Röbäck hittat 30 ihopfrusna lik.
När gravsättningen var gjord, hände det, att man ej hann gräva igen, innan snön kom och täckte graven. Vårsolen avslöjade sedan vad som gömts under snön.
Röbäcks och Tegs byamän klagade i maj 1809 hos landshövdingen över förhållandena:
”ett hundratals ofvan jordytan liggande nakna döda kroppar ej hafva erhållit annan begrafning, än hvad som kan väntas af en fiende på ett slagfält, och ej en gång så hyggligt, då de äro kringströdda i alla sin nakenhet till ett ohyggligt spektakel.”

Kistor var det brist på och vapenrocken var ofta den svepning den döde bestods med.

Röbäck i juli 2009

Lennart Forsberg

Kompendium till Krigssjukhuset i Röbäck medicinarversionen

1 Det militära läget
2 Nederlagssjukhuset i Umeå
3 Proveldning
4 De sjuka
5 Sjukvårdspersonalen
6 Blessyrer
7 Sjukdomar
8 Sjukvården
9 Medicinerna
10 Kirurgin
11 Brist på förnödenheter
12 Oreda
13 Dödligheten
14 Omhändertagandet av de döda
15 Krigsgravarna i Röbäck